

Polemički diskurs A. G. Matoša

Stošić, Ana-Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:560157>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Pedagogije

Ana-Marija Stošić

Polemički diskurs A.G. Matoša

Diplomski rad

Mentor

Doc. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Pedagogije

Ana-Marija Stošić

Polemički diskurs A.G. Matoša

Diplomski rad

Humanističke znanosti, Filologija, Kroatistika

Mentor

Doc. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2017.

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Razrada.....	2
2.1. Obilježja i definicije polemike.....	2
2.2. Matoš kao polemičar.....	5
2.2.1. Problemska polemika.....	7
2.2.2. Kritika kao polemika.....	9
2.2.3. Parodijska polemika.....	13
2.3. Diskurzivne polemičke forme.....	18
2.3.1. Književna kritika.....	18
2.3.2. Fiktivni dijalog.....	18
2.3.3. Humoreska.....	20
2.3.4. Satira i epigrami.....	21
2.3.5. Aforizam.....	23
2.3.6. Polemička epistola.....	24
2.4. Kolokvijalizacija polemičkog diskursa.....	25
3. Zaključak.....	27
4. Izvori i literatura.....	29

Sažetak:

U radu se istražuju elementi i uporišta polemičkog diskursa Antuna Gustava Matoša. Istraživanje se temelji na korpusu od tri sveska Sabranih djela koji su određeni kao polemički. Riječ je o dvanaestom, trinaestom i četrnaestom svesku. Polemički tekstovi određeni su kao problemski, oni u diskurzivnom prostoru kritike te parodijski. U analizi se uočavaju različiti tekstualni obrasci, karakteristični polemički postupci te se proučava kolokvijalizacija polemičkog idioma kao posebno obilježje Matoševa polemičkog diskursa. U zaključku se sažimaju osnovni uvidi koji mogu poslužiti kao ideja za daljnja razmatranja.

Ključne riječi: književne polemike, polemički diskurs, A.G. Matoš

1. Uvod

Kako i sam naslov rada najavljuje, u ovom će radu biti riječi o polemičkom diskursu promatranom kroz djela Antuna Gustava Matoša. U Matoševom bogatom opusu tri su knjige određene kao polemičke: dvanaesti (*Dragi naši savremenici*), trinaesti i četrnaesti svezak *Sabranih djela* objavljenih 1973. u *Akademijinom* izdanju, s ukupno 193 polemička teksta. U radu će podjednako biti zastupljeni tekstovi iz sva tri navedena sveska.

Na izbor teme utjecali su osobni interesi, kao i činjenica da se Matoševa polemička aktivnost doticala svih bitnih aspekata jednoga društva, a u mnogočemu je i danas aktualna.

Polemika je kao žanr, ili književna vrsta, dugo bila rubno, nedovoljno istraženo područje, no neke osnovne značajke polemike kao diskursnog tipa i Matoševog polemičarskog djelovanja mogu se izvesti na temelju dosadašnjih analiza i promišljanja, a u ovome radu najviše referenci, kada je riječ o znanstvenim izvorima, donosi se iz knjige Krešimira Bagića, *Umijeće osporavanja: polemički stilovi A. G. Matoša i M. Krleže*.

Na samom početku pokušat ćemo sabrati dosadašnje definicije i spoznaje o književnoj polemici, a zatim ćemo polemiku promatrati kroz djelo Antuna Gustava Matoša. Prema Krešimiru Bagiću (1999) polemike možemo odrediti kao problemske, zatim one u diskurzivnom prostoru kritike te parodijske. U tome smjeru ići će i podjela u ovome radu. S obzirom na brojnost i različitost tekstualnih obrazaca Matoševih polemika donijet ćemo i prikaz najvažnijih, ponovno po uzoru na Bagićevo (1999) podjelu.

Konačni je cilj rada pridonijeti dosadašnjim spoznajama o književnim polemikama Antuna Gustava Matoša, odrediti osnovna uporišta te pronaći elemente polemičkog diskursa u Matoševu djelu.

2. Razrada

2.1. Obilježja i definicije polemike

Suvremenost, humor i sarkazam, borba, oštrina - sve to čini književne polemike zanimljivima. One nam pokazuju drugu stranu autora same polemike, pokazuju autorov vlastiti stav o temi, vještinu argumentacije, a svakako im je jedna od namjera i zabavljačka.

Marina Katnić-Bakaršić (1999) polemiku svrstava u književno-publicistički podstil, a kao ključnu funkciju, uz postojanje konativne, emotivne/ekspresivne i referentne, izdvaja estetsku funkciju. Ista autorica polemiku definira kao "žanr u kojem se pisac teksta suprotstavlja nekom stavu, mišljenju ili pojavi tako što odgovara zastupnicima toga shvatanja" (Katnić-Bakaršić, 1999: 68).

Krešimir Bagić (1999: 37) književnu polemiku definira kao "pisani sukob u novinama, časopisima (iznimno u knjigama) najmanje dvaju književnika o pitanjima književnosti." No cilj polemike nije samo pobijediti suparnika, već i promovirati samoga sebe, skrenuti pažnju javnosti na sebe i svoje ideje, stavove, mišljenja, odnosno sama polemika i vodi se zbog javnosti i izazivanja reakcija javnosti. Sama etimologija riječi polemika (prema grčkoj riječi *polemos* - rat) navodi nas na zaključak kako je neminovno da prava polemika mora biti žustra, oštra, borbena, navodeći nas da se priklonimo jednom ili drugom akteru jer polemike zapravo ni nema ako nema borbe, napada, a nerijetko i vrijeđanja i omalovažavanja suparnika. Zato je za jednog polemičara iznimno važna snažna argumentacija i logika, iako, kako navodi Jelčić (1995: 152) "duhovitost i okretnost jednog polemičara štoviše zna ponekad i nadoknaditi manjak pravih i nepobitnih činjenica". I sam Matoš se, osim čvrstim argumentima, možda i češće služio različitim dosjetkama kako bi porazio protivnika.

Dubravko Jelčić dalje navodi: "U polemici obvezatno padaju žrtve. Polemika završena kompromisom nije uspješna polemika. Polemičar ne smije biti mlak i bestrasan, on ne smije biti slab u izrazu ni onda kad je jak u argumentaciji i kad su, što se činjenica tiče, svi jači aduti u njegovim rukama. Jer, u polemici, neborivost "dokaznog postupka" obećava eventualno samo polovicu uspjeha. Drugu polovinu, gotovo bih rekao onu važniju, efektivniju, odlučujuću polovinu – mora izboriti riječ i njezina prava upotreba. (Jelčić, 1995: 153)."

Nikica Mihaljević (2010: 398) za polemiku navodi kako je ona "uvijek neposredno kritičko raščlanjivanje ideja, a prodornost, učinci i utemeljenost proizlaze joj iz snage argumenata, logike i jezika. Otuda se može govoriti o posebnoj metodologiji, jeziku i stilu polemike i polemičara, skoro uvijek veoma osobnom, lucidnom i duhovitom, karikaturalno-persiflažnom, često jakog, oštrog i gnjevnog izraza."

Marina Katnić-Bakaršić (2001: 69) kao osnovne stilske karakteristike polemika izdvaja: kombinaciju objektivnih elemenata iz sfere referentne funkcije i subjektivnih elemenata iz sfere emotivne/ekspresivne funkcije, zatim sredstva ubjeđivačkog diskursa (retorička pitanja, vješte igre riječima, eksklamacije), sve stilske figure i trope koje mogu poslužiti efektности teksta ili njegovoj uvjerenosti, citate iz teksta s kojim se polemizira (kao i druge citate, nerijetko izvučene iz konteksta kako bi se prikazali besmislenima i pogrešnima) te da književna polemika uvijek uključuje i elemente književne kritike (a može sadržavati i elemente drugih stilova). Potkrjepu za navedene karakteristike naći ćemo i u Matoševim polemikama, o čemu će riječi biti kasnije u radu.

U načelu, moguće je razlikovati dva osnovna tipa književne polemike: problematski i parodijski, pri čemu problematska polemika mišljenju suprotstavlja drukčije mišljenje, jednoj metodi drugu metodu, jednoj tezi protutezu, a parodijska polemika je usmjerena na raskrinkavanje protivnika i njegova mišljenja, stila, teksta (Bagić, 1999: 37).

Kao žanr, književna vrsta ili podvrsta, polemika je još uvijek relativno zanemarena. Kako i Badurina (2010: 69) navodi, polemika se "pokazala nepodatnom uobičajenim klasifikacijama pa je – posljedično – ostala nezastupljena u "ozbiljnim", znanstveno intoniranim prikazima i analizama". U tome smjeru ide i Dubravko Jelčić kada navodi kako još nije izrađena "sustavna tipologija koja bi obuhvatila sve unutarnje i vanjske forme u kojima se može javiti i u kojima se često javlja polemika (1995: 155)".

Svakako možemo primjetiti kako je polemika u mnogočemu specifičan diskursni tip. Polemizirati se može gotovo o svemu: o književnosti, moralu, društvu, politici, ali i o npr. pitanjima obrazovanja, zabave itd. Stoga, pri predstavljanju polemike kao diskursnog tipa ne ulazimo u eventualna tematska određenja (Badurina, 2010: 70). Specifičnost polemike je i u tome što se ona, kako je već navedeno, redovito vodi zbog javnosti. Treća specifičnost polemike jest dijalog. Badurina (2007) navodi kako polemika u pisani diskurs "izravno unosi elemente eksplicitne dijalogičnosti" te da "to postojanje drugoga – ili čak samo svijest o njegovu

postojanju – polemiku će najviše odvojiti od ostalih pisanih žanrova". Također, Marina Katnić-Bakaršić za polemiku piše da implicira dijalog (Katnić-Bakaršić, 2001: 181), a Krešimir Bagić navodi da je polemika svojevrsno izigravanje dijaloga, da je ona dijalog dviju monoloških svijesti i slijedi strukturu dijaloga, a poriče njegov smisao (Bagić, 1999: 20). Možemo ukratko zaključiti kako polemika jest dijalog, ali dijalog samo započet među dvjema sukobljenim stranama, u koji se uvlači šira javnost, tako da su replike polemičkom protivniku zapravo javno iskazani stavovi, a polemički obračun pogodno je tlo za iskazivanje istih (Badurina, 2010)

Navedene teze o polemici trebala bi nam pomoći pri promišljanju i analizi elemenata polemičkog diskursa u djelu A.G. Matoša.

2.2. Matoš kao polemičar

Antun Gustav Matoš u javnosti je i danas poznat kao oštar polemičar i njegov je polemičarski opus zaista raznolik. "Matoš je polemizirao o veoma različitim temama – književnosti, politici, novinarstvu, religiji, moralu, odnosu spolova, glazbi, likovnosti, jednom zgodom i o tome tko je koga istukao u birtijskom obračunu (Bagić, 2014: 25)." Njegovi glavni protivnici bili su poznati ljudi tadašnjeg hrvatskog i srpskog književnog, a i političkog života. Lista je gotovo beskrajna - našli su se tu Jovan Skerlić, Milan Marjanović, Jovan Hranilović, Arsen Wenzelides, Branko Vodnik, Dragutin Prohaska, Stjepan i Antun Radić, Tin Ujević, Janko Polić Kamov, Ksaver Šandor Gjalski i mnogi drugi. Potezao je Matoš pitanja o srpstvu i o hrvatstvu, o mađarstvu, o liberalizmu, demokraciji, umjetnosti i književnosti, uvijek zagovarajući temeljnu ideju slobode i načelo artizma. Krešimir Bagić (2014: 22) razlog širokoj lepezi Matoševih polemika vidi u borbi, navodeći: "Taj je pisac borbu proglasio osnovnim preduvjetom svakog napredovanja." I upravo u tim idejama leži tajna Matoševe i današnje aktualnosti.

Matoševe polemike čitatelju ostavljaju snažan utisak kako se on sam dobro zabavljao pišući ih. Humoristične i duhovite opaske, ironija, sarkazam, šale i uvrede, protežu se kroz dobar dio njegovih tekstova. Samim time potvrđuje i on kako je jedan od glavnih ciljeva polemike zabaviti čitateljsku publiku, odnosno da „pisci pokreću i vode polemike da bi se nametnuli, da bi skrenuli pažnju na sebe, da bi bili središte pažnje, da bi uvjetovali i pokrenuli određene događaje, da bi sudjelovali u njima, da bi bili predmetom kavanskog i svakog drugog ogovaranja. Polemika je, dakle, vid i oblik spisateljske reklame, autoreklame, propagandna kampanja, koja se u ekonomskoj propagandi plaća teškim novcima za proizvod, koji se želi plasirati na tržište.“ (Krtalić, 1982: 8)

Matoš sa svojim protivnicima ozbiljno raspravlja, ali ih i ismijava i ruga im se, poseže za uvredama, izvrće im osobna imena. Iako su mu većinom argumenti čvrsti, nerijetko je u polemikama "pobjeđivao" humorom, duhovitošću i spretnošću, osobito kada pravog, nepobitnog argumenta i činjenice nije bilo.

Ustajao je protiv mnogih političkih novina, osobito protiv Pokreta i Obzora, bunio se protiv klerikalizma u književnoj kritici, ukazivao na slabosti hrvatskog društva i politike, vodio

polemičke sporove o nacionalnoj književnosti i jeziku, o realizmu i artizmu, modernosti i modernizmu.

Na samom početku knjige *Dragi naši savremenici*, koju je za tisak priredio 1912. godine (no tiskana je i objavljena tek 1940. godine), nalazi se predgovor *Čitaocu* u kojemu Matoš sebe naziva vrtlarom koji plijevi korov, referirajući se, naravno, na "korov" u književnosti:

"Čistio sam, čupao i plijevio kukolj i drač na brazdi literarne naše njive." (1973: 12:8)

Matoš navodi kako je hrvatska književnost puna korova, a i u ostalim svojim tekstovima kao jedan od razloga za takvo stanje navodi nesposobnost i glupost onih koji se njome bave:

"Sada razumijem kako se u Hrvatskoj mogao dogoditi bojkot ljudi kao što su A. Kovačić i A. Starčević. Sada razumijem kako kod nas mogu reprezentirati modernu politiku i moderno novinstvo ljudi kao Harambašić i Wilder (Većeslav). Sada mi je jasno renegatstvo mnogih naših ljudi, ogorčenih na nesnošljivost i zavist svojih prijašnjih istomišljenikah. Sada kada me u feljtonu, gdje sam mukte radio, zove nepismeni bezimenjak "čovjekom kukavcem bolesnog tijela i bolesne duše", sada vidim kako je to teško biti književnik nezavisan i iskren." (1973: 12:34)

Dotaknuo se tako Matoš svih bitnih sastavnica tadašnjega društva, a njegove polemike i danas su aktualne u mnogim pitanjima o kojima je raspravljao.

U nastavku ćemo uputiti na uporišta Matoševa polemičkog diskursa te opisati izričajne okvire njegove polemike i diskurzivne geste kojima najavljuje moguću fikcionalizaciju polemičkog prostora. Teorijska uporišta za navedeno ponajviše nalazimo u knjizi Krešimira Bagića, *Umijeće osporavanja: polemički stilovi A. G. Matoša i M. Krleže*.

Naveli smo već Bagićeve klasifikaciju književne polemike na problematski i parodijski tip, stoga ćemo na primjerima Matoševih polemika pokušati prikazati značajke oba, a donosimo i prikaz oblika polemike proizašlog iz prostora kritike.

2.2.1. Problemska polemika

Prema Bagiću (1999) problemska polemika jest ona koja mišljenju suprotstavlja drukčije mišljenje, jednoj metodi drugu metodu, jednoj tezi protutezu. Prema Matvejeviću (1977) problemska je polemika bliža kritici i pretpostavlja odgovarajuće vrijednosti te ličnosti koje se za njih zalažu. U Matoševu polemičku opusu takav je primjer članak *Realizam i artizam* (*Savremenik*, lipanj 1911.). U Binozinu izdanju Sabranih djela navedeni članak je izostao iz *Dragih naših savremenika*, no sam Matoš je u nacrt knjige isti uvrstio te je u Akademijinom izdanju dobio svoje mjestu.

Članak je Matoševa reakcija na tekst Milana Marjanovića *Artizam i realizam u književnosti*, objavljenog također u *Savremeniku*, dva mjeseca ranije. Iako na Matoševu repliku Marjanović nikada nije odgovorio, njih se polemički sukob nastavio na drugim razinama.

Marjanović u svome članku donosi svoje viđenje realizma i artizma u književnosti, pri čemu drži da je artizam "forma bez sadržaja", umjetnička "virtuoznost" koja očituje svojevrsnu "bezidejnost" i "prazninu djela" (Hofman, Šakić, 2015: 8), pridajući artizmu i etičke kategorije, prije svega naglašavajući njegovu navodnu nemoralnost. Matoš prvenstveno negira razliku između artizma i realizma kako ju je Marjanović ustvrdio. Za Matoša postoji "artististički, umjetnički i neartistički, neumjetnički realizam" (1973: 12:239), smatrajući drugi onime protiv čega se treba boriti. Dalje obrazlaže svoje viđenje i načelo artizma:

"Propagiramo posve prirodnu ideju da umjetnik mora prije svega biti umjetnik i da književno djelo mora biti prije svega umjetnina. Artizam nije ništa drugo no emancipacija umjetnosti od svih onih elemenata koji nisu umjetnički i koji nisu oslobođenje umjetnika od svih neumjetničkih obzira." (1973: 12:240)

"Škola tzv. artista – priča dalje Glas i Estetičar – zapravo je škola virtuozna, a škola realista škola studioza." Realiste dakle samo studiraju, a artiste g. Marjanoviću ne studiraju, već e (kao virtuozima) samo vježbaju..."Realizam je u Francuskoj počeo kao artizam" – priča neupućenost g. Marjanovića, dok se zna da je već srednjovjekovni Villon realist i da je artistsku doktrinu i formulu l'art-pour-l'art prvi u Francuskoj naglasio i iz Njemačke presadio V. Cousin (1845. u

Revue des Deux Mondes: "Treba razumjeti i ljubiti moral zbog morala, vjeru zbog vjere, umjetnost zbog umjetnosti"). G. Marjanović očevidno govori o stvarima kojih ne pozna" (1973: 12:241)

Ovakav redoslijed "naznačava kompozicijsku okosnicu gotovo kanonskog diskurzivnog obrasca problemske polemike (Bagić, 1999: 78)."

Matoš prvo imenuje problem i protivnika, zatim iznosi svoju protutezu te donosi polemičku poentu, pri čemu ne izostaje omalovažavanje protivnika u svrhu jačanja svoje pozicije. I ovdje se Matoš obilno služi polemičkim citatima, izdvajajući ona mjesta gdje će Marjanovića najlakše pobiti. Osim što citira protivnika, Matoš nalazi i ugledne autoritete te citirajući njih jača svoju poziciju pred publikom i svodi na minimum mogućnost protivnikova prigovora.

Marjanović i Matoš ne slažu se ni kada je riječ o pitanju stila. Marjanovićeva teza glasi:

"Stil je obličje karaktera. Kao što je karakter ustaljena sinteza osebina, tako je i stil ustaljeni izraz tih osebina. Imati stila u umjetnosti može značiti samo: imati svoj stil; sebe u stilu." (cit. prema Bagić, 1999: 79)

Matoš se, dakako, ne slaže te oštro reagira na Marjanovićevu tezu i povezivanje stila i karaktera:

"Pravi artiste dakle po g. Marjanoviću nemaju značaja, ljudi kao Keats, Goncourt i Flaubert su beskarakterni, pa on divno zaključuje: "Akarakteran čovjek, akarekteran stil." "Imati stila znači imati karaktera." Gosp. Marjanović očevidno zamjenjuje darovitost i značajnost. Poznato je da mnogi sjajni pisci ne bijahu značajnici, kao značajnici što su dosta rijetko sjajni pisci." (1973: 12:240-241)

Matoš zaključuje da je Marjanović "akarakteran" te da mu je stil slab, a jezik također "akarekteran". Tako on ponovno imenuje problem, u ovom slučaju shvaćanje stila, citira sporne protivnikove teze pri čemu ih i ismijava i donosi polemičku poentu.

Kao artist Matoš se suprotstavio i stilu Jovana Skerlića, odnosno profesorskoj kritici čiji je srpski kritičar predstavnik. Za Skerlića Matoš kaže da mu je u Hrvatskoj pandan Milan Marjanović. U *Naše ljude i krajeve* (1910) uvrstio je kritiku Skerličeve studije *Pisci i knjige* (sv. I, Beograd 1907). U tom se članku obračunava s kritičkom metodom koje je Skerlić najizrazitiji predstavnik:

"Sasvim drukčije zamišljam kritičara no što je g. Skerlić. Kritičar je prije svega umjetnik, umjetnik osjećanjem i stvaranjem." (cit. prema Rogić Musa, 2015: 132)

Osim što nema ukusa, za Matoša glavne odlike valjane kritike, Skerlić prema Matošu nema ni nema kritičarskoga stila:

"Skerlićev stil je onakav kakav zahtijeva od svojih savremenika. Jasan, odviše jasan. Stil autoritativnog, profesorskog novinara. Stil ex cathedra, i, čitajući, opažate da ste većinu tih argumenata i fraza čuli i čitali. Stil neoriginalan." (cit. prema Rogić Musa, 2015: 132)

Matoš i Skerlić polemičke su obračune vodili doslovno do zadnjih trenutaka, ne odustajući ni jedan ni drugi od svojih stavova i uvjerenja. U svakom slučaju, iako oprečnih stavova o gotovo svim bitnim pitanjima, ne samo o pitanju stila i kritike, obojica su imala velik utjecaj na tadašnju književnu i kritičku produkciju, podjednako i na hrvatsku i na srpsku.

2.2.2. Kritika kao polemika

Ovdje je zapravo riječ o polemici u diskurzivnom prostoru kritike, odnosno, Matoš diskurzivnu formu književne kritike pretvara u polemički prostor. Književna polemika uvijek uključuje i elemente književne kritike (Katnić-Bakaršić, 1999: 69). Kao dva možda najpoznatija Matoševa polemička obračuna, započela negativnom kritikom, možemo izdvojiti polemike s Ksandom Šaverom Gjalskim te Jankom Polićem Kamovom. S obzirom da je u literaturi o navedenim polemikama bilo dosta govora, ovdje ćemo prikazati rjeđe spominjan Matošev polemički obračun s Jovanom Hranilovićem koji je započeo njegovom negativnom kritikom Hranilovićeva *Osvrta na hrvatsku beletristiku* (u Hrvatskom kolu). "Kritika prerasta u polemiku u trenutku kada kritičar Matoš procijeni da bi koja literarna pojava (posebice, atmosfera oko nje) mogla štetiti razvoju hrvatske književnosti" (Bagić, 1999: 122). Hranilović je u Hrvatskom kolu objavio svoj Osvrt na hrvatsku beletristiku što je bio povod za Matoševu negativnu kritiku. Već u uvodu polemike pod naslovom *Kritika gosp. Jovana Hranilovića*, Matoš iznosi svoj stav o Jovanu Hraniloviću:

"Da društvo kazni širitelja smetenih ideja kao propagatora lažnog novca, gosp. Jovan Hranilović bi već odavna sjedio na robiji." (1973: 12:52)

Zamjera mu što se on, kao svećenik, uopće bavi pitanjima književne kritike, smatrajući jedno s drugim nespojivim:

"Dakle već otud što je svećenik, može se zaključiti a priori da g. Hranilović ne može biti kritičar. Profesija ograničava njegov kritičarski horizonat. On može stručno i objektivno suditi samo pisce sa većim ili manjim religioznim tendencijama, a njih je sve manje i manje. Od naših može g. Hranilović iskreno pisati o Pavlinoviću, Tordincu, Palmoviću, Martiću, o pobožnoj našoj starijoj literaturi, ali o svim gotovo našim modernistima koji prekinuše sa temeljnim djedovskim tradicijama naš samozvani kritičar ne može pisati, objektivno pisati iz tog prostog razloga jer je pop." (1973: 12:52-53)

Hranilovića optužuje za svjesnu nekritičnost, aludira na njegovo neznanje i nesposobnost kritičkog mišljenja, i uz to napominje kako je takvo ponašanje bitna odlika tadašnjeg hrvatskog književnog života (Bagić, 1999: 87). Matošev i Hranilovićev pogled na modernu struju toga vremena uvelike se razlikuje. Matoš, kao zastupnik larpurlatizma, navodi:

"(...) umjetnost može, ali ne mora, biti etična i moralna" (1973: 12:53)

"Tražeći od umjetnine ponajprije da bude lijepa, da bude potenciran život, bio on religiozan, moralan ili instinktivan, bezvjerski i nemoralan, naš modernizam je promijenio gledište naše starije etičke estetike, sputane religijom, raširivši joj horizonat i pruživši umjetničkom stvaranju više slobode. Dok je cijela naša starija književnost katolička i etička, hrvatski modernizam je u svom jezgru estetičan i antiklerikal, i to mu je glavno obilježje." (1973: 12:52)

Vidimo kako je Matoš zastupao antiklerikalizam kao idejno obilježje moderne, što ne čudi s obzirom da je neprestano bio u sukobu s katoličkom javnosti, osobito s piscima svećenicima. On je "kao pravi larpurlartist volio pravu, netendencionalnu umjetnost koja bi sama sebi bila svrhom (Klobučar Srbić, 2015: 154)."

Hranilović u odgovoru Matošu pod naslovom "Tumač i branitelj hrvatske moderne" istupa protiv Matoševe tvrdnje, navodeći:

"(...) tvrdim da se samo ono može smatrati lijepim što je istinito, što se ne kosi s istinom, jer u metafizičkom smislu nikada ne može biti nešto lijepo što nosi u sebi nesklad; a ono što je nemoralno nema već u sebi sklada." (1973: 12:60)

Nadalje, Matoš Hraniloviću zamjera i uvrštavanje i književno veličanje mnogih imena koja to, prema njema, ne zaslužuju, zatim nedosljednost te napokon, i sud o Matošu samom, kao i činjenica da ga spominje posljednjeg u svome osvrtu. U središnjem dijelu Matoš radi polemičku analizu i komentira sve, po njemu, nelogičnosti. Donosi polemičke citate, tj. citate iz Hranilovićeva osvrta. Citate ostavlja bez ikakvog komentara, a prema Bagiću (1999: 92) polemička je gesta tada najafektivnija i najproduktivnija jer autor tako zapravo čitatelju pripisuje polemičku kompetenciju. "Polemičareva je šutnja zapravo bijeli komentar koji nam sugerira da je polemičar zadovoljan i potpuno uvjeren kako je svakog razumnog čitatelja uvjerio u svoju temeljnu tezu, tojest u istinu (Bagić, 1999: 92)." Ovdje možemo vidjeti dio citata koje Matoš iznosi, ostavljenih bez komentara:

"Evo kako naš akademski kritičar tačno karakteriše pjesnike:

"I pjesnik Viktor Badalić nekuda vodi eksotičke naslove svojim pjesmama, koje upravo zato nekako odbijaju, mada u njima imade pokatkad i otmjene, erotičke lirike."

"I u Dragutina Domjanića je očita težnja za originalnošću slika i prispodoba, te je zato u njegovim pjesmama primjetna nervoznost te težnje." (1973: 12:54)

Nalazimo i afektivne komentare, uobličene najčešće u ironično pitanje, čime čitatelju sugerira čuđenje (Bagić, 1999: 91). Primjerice:

"Znate tko je najbolji hrv. satirik? (Jer mi i u tom obilujemo.) I. Velikanović, Alb. Veber, pa Kolarić Kišur i Ciraki. Mišljah da je naša "moderna" bez vođe, a g. Hranilović me uvjerava da joj je vođa Dežman Ivanov. A znate li tko je "najveći" naš pripovjedač? J. E. Tomić, inače velik lirik i velik dramatik..." (1973: 12:54)

Na Matošev tekst stigao je i odgovor Jovana Hranilovića, nakon dva mjeseca i pod već spomenutim naslovom "Tumač i branitelj hrvatske moderne". Hranilović nam u tekstu daje obrazloženje zašto odgovara Matošu:

"Ne bih se osvrtao na tu najnoviju Matoševu deliriku, da se ne radi više o napadaju na cijelu četvu naših priznatih starijih i mlađih pisaca negoli na mene, i da nije A. G. Matoš u tom svom deliričkom sastavku izbacio jednu načelnu, krupnu tvrdnju koja nema nikakove osnove, a da ipak do sada nitko nije ni pokušao da osvjetli nesmislenost te tvrdnje." (1973: 12:58)

Očekivano, ono što dalje slijedi je osporavanje Matoševe konstatacije kako jedan svećenik ne može u isto vrijeme biti i književni kritičar:

"Ako svećenik može pisati objektivno o Pavlinoviću, Tordincu, Palmoviću i Martiću koji su bili književnici nipošto manji negoli je gosp. Matoš, te u njihovim književnim radnjama nema nigdje naročito istaknute "ni manje ni veće" religiozne tendencije, osim što su im književni radovi i sa vjerskoga stanovišta uzoriti – onda tvrdnja da svećenik ne može biti objektivni kritičar, pada sama od sebe jer joj je pretpostavka neispravna." (1973: 12:59)

Potaknut sada Hranilovićem odgovorom, Matoš piše novi tekst, *Velečasni kritičar*. U svom odgovoru Hraniloviću se Matoš sarkastično obraća s Velečasni, u množini te potvrđuje svoje stavove iz prethodnog teksta, osporavajući i dalje Hranilovićevu kritičarsku kompetenciju te njegove nazore o moderni u Hrvatskoj. Ta je polemika ovdje završila, iako Matoš nije propuštao priliku Hranilovića spomenuti i u kojim drugim svojim tekstovima, kada mu se to učinilo prikladno.

Matoš interpretaciju književnog teksta pretvara u njegovu partikularnu analizu, prešućuje dobre strane (ukoliko one postoje, naravno) i inzistira na pogreškama, za što mu je neophodno poznavanje i povijesti i teorije književnosti, a njegov artistski stil kojeg je njegovao i u polemikama omogućavao mu je uspjeh na polemičkom polju (Bagić, 1999: 122).

2.2.3. Parodijska polemika

Prema Matvejeviću (1977), parodijska ili pamfletska polemika ima uočljivija polemička obilježja, dok je problemska bliža kritici. Krešimir Bagić pokazao je na polemici između Matoša i Ujevića kako u takvoj polemici svaka strana nastoji ismijati protivnika (Bagić, 1999: 123). U ovom radu parodijsku polemiku predstaviti ćemo na primjeru Matoševih polemičkih obračuna s Arsenom Wenzelidesom.

Arsen Wenzelides bio je kritičar blizak Marjanovićevim književnim pogledima te je surađivao u nekoliko časopisa u kojima je Marjanović bio urednik (*Crvenoj Hrvatskoj* i *Novom listu*). Matoš i Wenzelides vodili su oštru polemiku kojoj je povodio bio Matošev napad na Begovića 1906. godine (Bacalja, 2006: 22). Radi se o Matoševu tekstu *Tragedije i komedije* (*Hrvatsko pravo*, 28.7.1906.) te o polemičkom tekstu *Slatke pilule* (*Hrvatska kruna*, 15., 16. i 17.10.1906.) u kojemu Matoš piše o Begovićevoj drami pod naslovom *Gospođa Walewska*, "pri čemu Begovićevu dramu proglašava neoriginalnim djelom s neuvjerljivim i kontradiktornim likovima, pisanu lošim jezikom, koja je dokaz, kako on kaže, "da reklama, vješta reklama prijateljskih, političkih i literarnih koketerija može proglasiti uspjelim i najgore književno djelo, i da mi Hrvati nemamo književne kritike" (prema Maštrović, 2005: 300).

Wenzelides staje u Begovićevu obranu i polemički se obračun razbuktava nakon njegovih članaka *Književnički ljubomori* (*A. G. Matoš contra Begović*); *Novi list*, 31.7.1906. te *Intrige i kunduranje* (*Frankovačka hajka na M. Begovića*); *Novi list*, 21.10.1906. U prvom članku Wenzelides komentira Matošev napis o Begoviću *Tragedije i komedije*, a u drugom se osvrće na Matošev tekst *Slatke pilule*.

Matoš mu odgovara tekstom *Priposlano* (*Hrvatski list*, 31.10.1906.) i to nadijevanjem pogrđnih imena, služeći se postupkom koji Krešimir Bagić (1999) naziva polemičkim imenovanjem. Primjerice:

"Čeljade, upravo gnom Arsen Wenzelides, ljuto se vara ako misi da se ja upuštam u polemiku s literarnim "kriplima"

(1973: 12:78)

Polemička imenovanja tipičan su Matošev postupak, a što je polemika bliža parodijskoj polemičkih je imenovanja više. "Ona bjelodano upućuju na to da se – uz opovrgavanje teksta, stava ili teze – protivniku nadijevaju pogrdna imena, smišljaju diskvalificirajuće karakterizacije kako bi ga se potpuno 'razotkrilo'" (Bagić, 1999: 171). Da su polemička imenovanja tipičan Matošev postupak pokazuje i činjenica da na kraju teksta *Dva moderna duha* Matoš niže imenovanja jedno za drugim:

"Ne borim se s bakterijama. Nisam ludnički doktor da ukroćujem idiote. Borbu sa gnomima, patuljcima i ostalim nevidinčičima ostavljam srednjem vijeku. Pero nije caherlin. Wenzelides, zovući me demokratski "muzikantom", neće dobiti udarca mojom nogom. Ne gazim crvi i insekata. Simpatišem sa društvima za zaštitu životinja. Ne polemishem s infuzorijima i foetusima koji misle da je duh i nevidljivost jedno isto. Ne borim se sa nemoćnicima. Ja ih žalim. Ako je Wenzelides nagrađivan za članke proti meni, osim zamamljivih podataka obećavam mu besplatno saradništvo. Kepeci i invalidi uvijek su me razoružavali. Ja sam, ubogi Arsene, uvijek imao srca. Ako vi nemate ni toga, Vi ste čudovište i ja ću Vas preporučiti kojoj panorami. Vaše je mjesto u muzeju za kuriozitete, mister Tom Puce, Arsene Palčiću." (1973: 12:83)

Osim polemičkih imenovanja u ulomku iznad vidljiv nam je još jedan karakterističan Matošev postupak kojim se izvodi suprotstavljanje dviju strana. Riječ je o portretiranju u opoziciji (Bagić, 1973: 125). Uzvratajući Wenzelidesu, Matoš se predstavlja moralnom osobom i uzdiže sebe, a njegovu osobnost negira.

Sljedeći obračun dogodio se u srpnju 1907. godine. Arsen Wenzelides piše dva uglavnom pozitivna osvrti na Matoševu knjigu *Vidici i putovi*, jedan u *Savremeniku*, drugi u *Narodnim novinama*, no u to su vrijeme osvanuli i Wenzelidesovi članci *Književnost u službi frankovluka* (*Pokret*, 16.7.1907.) i *Predgovor drami Prokletstvo* (*Riječki novi list*, 18.7.1907.), s ne tako povoljnim ocjenama Matoševa rada. U članku *Predgovor drami Prokletstvo* Wenzelides piše: "Taj je predgovor sa književne strane vrlo slaba stvar, a po tom drzovit i farizejski. Age je osjećao da ne može puno hvaliti tu dramu, pa je zato po primjeru mnogih odvjetnika – navalio na I. Vojnovića i M. Begovića...", a u članku *Književnost u službi frankovluka* uz riječ o Marjanovićevoj knjizi *Iza Šenoje* (1906.) Wenzelides obrušio se i na Matošev prikaz navedene knjige (*Sintetična kritika*).

Usljedio je Matošev odgovor pod naslovom *Dosljedan kritičar* (*Hrvatsko pravo*, 24.7.1907.) Na samom početku teksta Matoš se poslužio brojnim polemičkim imenovanjima, nazivajući Wenzelidesa *Aršin Kripelides, nametnička uš ili stjenica, odvratni gnom, neopisivo glup, dosadan i pokvaran, novinarski Tersit, utjelovljena karikatura i odurna nakaza, sinteza od žabe, foetusa i dvonošca, smiješnog imena, kukavne spoljašnosti i jadničke duše.*

Možemo reći kako su sva ova polemička imenovanja zapravo strategija uvrede kojima Matoš pokušava Wenzelidesa prikazati i lošom osobom i lošim kritičarom. Navodi u svojem tekstu kako Wenzelides laže i izokreće Matoševe navode pritom ga nazivajući "nedosljednim farizejem, jezuitskim pomagačem i Frankovim plaćenikom" (1973: 12:90). Kako bi istaknuo svoje uporišne točke Matoš se služi i sintaktičkom reduplikacijom, odnosno ponavljanjem ključne riječi kojom se najjasnije imenuje protivnik u polemičkom obračunu (Bagić, 1999: 174), primjerice:

"Buhač, buhač je za takve nametnike, buhač, a ne polemika!" (1973: 12:91)

U *Pokretu*, 31.7.1907. uslijedio je novi odgovor Arsena Wenzelidesa pod naslovom *Žirkapulaši (najmodernija književna struja)*. Wenzelides se poslužio omiljenim Matoševim postupkom – izokretanjem i nadijevanjem pogrđnih imena:

"A. G. M. misli da je duhovito iskriviti kome ime. To nije nimalo teško. Na primjer:

O Vanja može se čitati – Ovan – ja.

A. G. M. - Abderit Grubijan Matoid." (1973: 12:92)

I iako sam Wenzelides u istome članku navodi kako se Matošu više neće obraćati ("Obećajem mu da ću ga unaprijed ostavljati posvema na miru.", "Svoje ću obećanje održati i Age može me brisati iz svoje listine "proskribovanih" (1973: 12:93), uslijedio je ipak novi članak. U *Riječkom novom listu*, 3.8.1907. godine izlazi *Poslanica* s podnaslovom *Gosp. A. G. Matošu, muzikantu (čelisti), novinaru, književniku itd.* Već u podnaslovu vidljiv je podrugljiv ton, a i sam tekst nastavlja se u tom smjeru. Wenzelides ne uzvraća pogrđama, nego piše tobože nehajno, kako kaže "za šalu i razbibrigu", navodi primjere Matoševe nedosljednosti i svoju strategiju temelji na ironičnom poosobljavanju Matoševih pogrđa, pokušavajući ih tako zapravo poništiti i okrenuti protiv Matoša. Primjerice:

"Vi se, gospon Matoš, toliko ljutite na mene, a ne uviđate da se proti Vami služim onom istom metodom kojom ste se Vi služiti proti Jovanu Hraniloviću. Vi ste iznosili njegove kritičarske

kontradikcije, a ja Vaše. Zar nije značajno da se sada toliko zanašate npr. za Andriju Milčinovića kojega ste prije napadali. Nije to jedini primjer Vaše kritičke dosljednosti. Rado ih iznosim na vidjelo. Velikom samosviješću besjedite o svojoj književnoj reputaciji. Čedno. Na vaše nemoćne grdnje i neduhovite poruge morao bih se smijati jer ne znam se ljutiti, kad Vas ne bih – vjerujte – žalio kako sam rušite svoju knjiž. reputanciju reputaciju, ako ste ju ikad imali." (1973: 12:96)

Matoš mu nije ostao dužan. U *Hrvatskom pravu*, 10.8.1907. izašao je Matošev odgovor pod naslovom *I opet dosljednom kritičaru*. Matoš ironično komentira Wenzelidesov prethodni članak, s obzirom na navod u *Žirkapulašima* kako mu se više neće obraćati. Matoš piše:

"Wenzel Kripelides je dakle konsekventan.

U laganju.

U Hrvatskoj se to zove kritika, napredna kritika." (1973: 12:97)

U *Hrvatskom leksikonu* (2016) ironija je definirana kao „podrugljivo stajalište ili način izražavanja kojemu je svojstvena duhovita suprotnost između prividno pozitivnoga vanjskoga držanja i stvarno negativnoga stajališta koje se tim držanjem prikriva." Naravno, govoreći o naprednoj kritici Matoš aludira na sasvim suprotno isto kao i kada Wenzelidesa naziva dosljednim, prikazujući ga kao "literarnu i moralnu nakazu", diskvalificira ga preko njegovih napadaja (Bagić, 1999: 129). Ovdje je Matošev polemički govor izrazito humoran, rugalački, unosi ludičke pjesmice, neočekivane igre riječima čiji je konkretan učinak ironija. Evo tog dijela:

"Poslat ću mu i "cucl". I maloga crnoga krampusa i maloga "jopčeka" koji pišti kad ga pritisnete:

Ah – ah – ah – ah -

Ja sam nap – red – njah -

Haj – haj – jaj – jaj

Rakoc Fučekaj -

Naš – vaš – baš – šaš -

Be – lifurtim – aš -

Klič – pić – trić – nič -

Pa – pa – pas – arić -

Ta – ta – ma – ma -

Idu prot nama! Itd. " (1973: 12:97)

Glasovna podudaranje, posebice izvan poezije, u pravilu je oblik naglašavanja ili emocionalnog bojenja iskaza. Počesto se javlja kao signal humorističkog ili ironičnog tona (Bagić, 2012: 151), što možemo zamijetiti i u izdvojenom primjeru. Matoš tako ponovno literarizira polemički diskurs.

Sljedeći polemički obračun između dvojice književnika potaknuo je Wenzelidesov prikaz Matoševe knjige *Naši ljudi i krajevi*, tiskan u *Bosanskoj vili* u Sarajevu, 1911. Uslijedio je Matošev odgovor *Nasmješljivi Aršin*, u *Hrvatskom pravu*, 18.4.1911. Osim karakterističnih Matoševih postupaka portretiranja u opoziciji i polemičkih imenovanja, u ovome tekstu nalazimo i hiperbaton, narušavanje stilski neobilježenog poretka riječi u rečenici (Bagić, 2012: 138). Na primjer:

Arsen Wenzelides tvrdi da je moja tragedija što sam smiješan - Arsenu Wenzelidesu.

(1973: 12:231)

Ovdje se radi o "dodavanju riječi ili spoja riječi rečenici koja je naizgled smislaono, logički i gramatički dovršena. Dodatak ima učinak iznenađenja, djeluje kao posljedica oklijevanja, korekcija ili utočnjenje već oblikovane misli. Po tome je blizak usmenom govoru. Prikladno je sredstvo podcrtavanja misli, poentiranja, stvaranja patosa, aforističkog poigravanja rečenim (Bagić: 2012: 139)."

Iz polemike s Arsenom Wenzelidesom vidimo kako se Matoš i u diskurzivnom prostoru polemike predstavlja artistom, literarizirajući polemički obračun i dajući prednost jezičnim igrama koje mu omogućuju ofenzivnu poziciju.

2.3. Diskurzivne polemičke forme

S obzirom na činjenicu da je raspon tema o kojima je Matoš polemizirao zaista širok, kao i popis njegovih protivnika s kojima i o kojima je polemizirao, nezaobilazna odlika njegova polemičkog diskursa je i stilska raznorodnost. Krešimir Bagić (1999) nalazi osam tekstualnih obrazaca u kojima se prepoznaje polemika, a u radu donijet će se prikaz njih sedam. Izostavljen je dramski tekst, s obzirom da se radi o samo jednome primjeru, više o iznimci, nego o pravilu (radi se o tekstu *U močvari*, tiskan u *Hrvatskom pravu* 12.10.1907.)

2.3.1. Književna kritika

O književnoj kritici već je bilo podosta govora u ovome radu stoga ćemo samo ponoviti najbitnije odlike. Kritičara Matoša s pravom možemo nazvati "totalnim" kritičarem s obzirom da osporava sve, od jezika i stila do ljudskih mana samog autora koji mu je postao metom. Najčešće se radi o tome da su negativne ocjene nekog djela postale razlogom za polemiku. Matoš se zauzima za subjektivnu kritiku jer, po njemu, objektivna ni ne može postojati. "Matoša u kritici više zanima utvrđivanje posebnosti pojedinoga djela ili pisca nego uspostavljanje analogija (Bagić, 1999: 75)." Njegovo je shvaćanje kritike početna točka nastanka brojnih njegovih polemika. Matoš je, osim u radu spomenutih Hranilovića, Gjalskog i Kamova, negativno ocijenio i djela mnogih drugih, primjerice M. Ogrizovića, B. Vodnika, M. Marjanovića itd. te svojim ocjenama otvorio prostor za polemički obračun, do kojega je gotovo uvijek i došlo.

2.3.2. Fiktivni dijalog

U opusu A. G. Matoša fiktivni se dijalog pojavljuje kao artistski nastavak polemike (Bagić, 2012: 282). Ovakav polemički oblik Dubravko Jelčić (1995) naziva dijaloškim polemikama. Glavno je obilježje takvog oblika da polemiziranje nije izravno već se odvija kroz dijalog dvaju likova koje Matoš najčešće naziva *Rutavac* i *Guravac*. Najčešće tema takvih

dijaloga su određene političko-kulturne situacije i događaji, a nalazimo cijeli niz takvih polemika. Dijalog vode uvijek isti sugovornici, Guravac i Rutavac, a njihova su mišljenja posve podudarna s Matoševim stavovima.

Kao primjer uzet ćemo *Literarne lakrdije* (XIII svezak, *Sabrana djela*). Guravac i Rutavac govore ono što Matoš misli ili variraju ono što je već rekao, primjerice, razgovaraju o njima navodno nepoznatom kritičaru Milanu Heimrlu:

"Rutavac: Tko je to?

Guravac: Nemam ni pojma. Ja savjesno pratim našu književnost, ali za Heimrla, Milana Heimrla, doctora Milana Heimrla, književnika, nikad nisam čuo. I taj doctor bez literarnog imena tvrdi – vrlo nespretno – da je on, Milan Heimrl, značajnik. Brani moral, brani karakter. Milan Heimrl tvrdi da književnik mora biti velik karakter, da bez morala i značaja nema književnika, premda nam već sama prošlost svjedoči da bijaše velikih i najvećih književnika koji bijahu u životu beznačajnici." (1973: 13:177)

Iz navedenog je ulomka očito potvrđivanje Matoševa mišljenja, s obzirom da je navedenu tezu već iznio u gotovo programatskom članku *Realizam i artizam* o kojemu je već bilo riječi u ovome radu:

"Poznato je da mnogi sjajni pisci ne bijahu značajnici, kao značajnici što su dosta rijetko sjajni pisci." (1973: 12:240-241)

Poznat nam je i Matošev sukob sa *Savremenikom*. U *Literarnim lakrdijama* Guravac se pita:

"Što je dakle *Savremenik*? Organ svih hrvatskih književnika? Nije, jer znamo da je to običan organ jedne neznatne, naprednjačko-rezolucionaško-mađaronske skupine u kojoj i tipovi kao Pasarić, Heimrl, Jelovšek i Grlović mogu reprezentovati nekakvu "struju". (1973: 13:180).

Taj je stav Matoš iznio u više svojih tekstova, posebice u polemičkima, primjerice u polemičkom tekstu *Savremenik i Društvo hrvatskih književnika* čitamo:

"I tako mogasmo doživjeti čudo da organ mlađarije postaje list Nodilovih i Pasarićevih modernizama, da organ izvanstranački postaje list Zindlov i Heimrllov, da list književan postaje list politički, da organ neosoban postaje listom osobnosti pa i klevete, da list manjine postaje organ kompaktne većine, da organ gonjene, bojkotovane literarne individualnosti postaje list za hajku i za bojkot nekonvencionalnih, "neorganizovanih" literata, i, najzad, da list proti

konservativnim matičarima postaje organom protiv onih antimatičarskih modernista koji nisu rezolucionaši." (1973: 13:199)

U svakom slučaju, Rutavac i Guravac uvijek na kraju dolaze do jednog zaključka i jedne neosporne istine, one Matoševe. Kreiranjem fiktivnog dijaloga izmišljenih likova Matoš je ponovno literarizirao i proširio prostor polemičkog govora. (Bagić, 2012: 282)

2.3.3. Humoreska

Matoš odabirom humoreske fikcionalizira prostor polemike. "Takav pripovjedački postupak ističe fikcionalizaciju, međutim, udaljavanjem se od izvanknjiževne zbilje njoj zapravo približava čim se počnu puniti obrisi dekadentnog karaktera lako prepoznatljiva među Matoševim suvremenicima, sudionicima javnoga života na prijelazu dvaju stoljeća (Josić, 2015: 162)." U ovom radu predstaviti ćemo dvije humoreske, *Moderni simbol* te *Zagrebački "boemi"*. Postavlja se pitanje zašto je baš humoresku kao književni oblik Matoš izabrao za polemički obračun. Bagić na to pitanje odgovara kako je "humoreska simptom Matoševa polemičkog artizma, odnosno fikcionalizacija polemičkoga prostora" (1999: 124). U tekstu *Zagrebački "boemi"* glavni lik je Kriješto i očito je Matošovo aludiranje na Ujevićeva prijatelja Krešimira Kovačića. Ne napada ga izravno, niti ga igdje spominje imenom. Na samom početku upoznajemo Kriještu:

"Kriješto radi. On naime misli, a misao je rad. Kriješto študira. U kafani. On samo u kafani radi. Misli i ruši. Rušilac." (1973: 12:289)

Kroz cijeli se tekst subjekt ruga s glavnim likom Kriještom, njegovim financijskim teškoćama, osporava mu i književni i politički kredibilitet, a poslužio se i aforizmima poput "Sila boga ne moli".

U drugoj humoresci, *Moderni simbol*, Matoš donosi alegorijsku sliku tadašnje hrvatske književnosti kojom vladaju – ni više ni manje – nego volovi:

"Ne čudite se da govorim ljudski. Kada toliko Hrvata može govoriti volovski, zašto jedan vol da ne govori hrvatski." (1973: 12:15)

Subjekt razgovara s volom koji želi biti predstavnikom, simbolom moderne hrvatske književnosti. Na pitanje koju modernu misao vol želi reprezentirati, odgovara: Sve!

Matošev vol tako utjelovljuje sve one osobine, stavove i razmišljanja protiv kojih se i u svojim polemikama borio:

"Socijalizam, mirni progres, rad, asketski moral, rezignacija, optimizam – sve je to u meni, i pošto su to elementi moderne civilizacije, ja bih moga biti njenim simbolom (...)" (1973: 12:17)

Tako je *Moderni simbol* i svojevrsna humorna društvena kritika. U tom smjeru, Ljubica Josić (2015: 161) navodi da "u sublimiranom i poentiranom obliku humoreske, humornim potezima rekreirana konkretna ukorijenjenost naznačenih skupova svojstava i postupaka može biti prepoznatljiva među Matoševim suvremenikima, što humoreski daje obilježja zabavne društvene karikature, ali je na određen način čini i "književnom sestrom" polemike." Niti ovdje Matoš ne napada izravno, sebe naziva "bespristrasnim misliocem" te volovu želju i molbu predaje "bez komentara hrvatskoj – slobodnim diskusijama vičnoj javnosti." Matošev je napad, dakle, diskretan, a to mu omogućuje upravo odabir humoreske jer "u 'običnom', nefikcionaliziranom polemičkom tekstu to ne bi bilo moguće, jer tamo polemičar mora računati da će se njegov protivnik oglasiti i sam (svojim tekstom) 'svjedočiti' o sebi." (Bagić, 1999: 130)

Ovakve i slične polemike Jelčić (1995: 159) naziva "polemikama bez adrese" ili "neadresiranim polemikama", budući da nisu upućene izravno pojedincima već cjelokupnom kolektivu, javnom mišljenju, stanju i društvenoj atmosferi.

2.3.4. Satira i epigrami

Satira je književno djelo koje na podrugljiv ili duhovit način osuđuje društvene ili ljudske mane (*Hrvatski Leksikon*, 2016). Među Matoševim polemikama kao satiru možemo odrediti tekst pod naslovom *Silom-budala*. Matoš ovdje ustaje i buni se protiv društvene klime i stanja u zemlji. Alegorijska je to priča o zemlji Štreberiji i glavnom gradu Štreberovcu, "najzanimljivijem mjestu u Europi" (1973: 12:179). Vladajuće naziva gradskim psima s brnjicama, optužuje ih za izdaju zemlje Mongolima, odnosno Mađarima, a "dolnji Štreberovac" središtem modernog života gdje je sveprisutna strana kultura, strana trgovina, ciljajući ponovno na Mađare i Židove. Iako ne imenuje izravno pojedince iz onoga vremena, Dubravko Jelčić (1995) ustanovio je kako i ta

izmišljena imena, poput Tresislav Kiseli, Radivoj Frc, Petko Prckendalj-Maljušić i druga, zapravo kriju aluziju na poznate ljude onoga vremena. U ovom satiričnom tekstu humor je zamijenjen oštrom ironijom i sarkazmom, a "satiričke je subjekt prije pesimist nego optimist" (Bagić, 1999: 156).

Matoš je u knjigu *Dragi naši savremenici* unio i cikluse svojih epigrama, primjerice *Živi epitafi*, *Confetti*, *Uštupci*, *Coriandoli (I i II)*, *Šipci*. Dubravko Jelčić (1995) za navedene cikluse epigrama navodi kako su primarno satiričnog karaktera (kao i većina epigrama), no ustanovljuje i da je "satira vjerojatno najsigurniji put u polemiku (Jelčić, 1995: 161). Krešimir Bagić (1999: 159) za Matoševe epigrame navodi kako su najčešće rugalice. Evo jednoga kojega je Matoš naslovio *Elegantna poza* (ciklus *Uštupci*), a očita je rugalačka namjera i ismijavanje:

Jugovička, gola baba,

Drži ruku tuđu,

Veću nego ona sama:

Kao hodža budžu.

(1973: 12:206)

Matoš ismijava književnike onoga vremena, ukazuje na mane pojedinaca, ruga se i njihovim djelima. Primjerice, u ciklusu *Coriandoli* zadnji je epigram pod naslovom *Naša George Sand* u kojemu ismijava književnicu Zofku Kveder i njezin književni rad:

Zofka Kveder, bivša šnajderica,

Piše roman jedne kuharice

(Kao Goncourt). Koja čikerica

Piše roman jedne šnajderice?

(1973: 12:230)

2.3.5. Aforizam

U *Hrvatskom leksikonu* (2016) nalazimo definiciju aforizma kao jezgrovite, smislene, duhovite izreke. Matoš se u svojim polemičkim tekstovima često služio aforizmima, no među tim tekstovima postoje nekoliko polemika koje su same po sebi aforizmi, odnosno radi se o tekstovima sastavljenih od aforizama, točnije niza aforizama. Matoš se i u aforizmima na duhovit način obračunavao sa svojim protivnicima, najčešće ih direktno imenujući. Primjerice, u svesku XIII. *Sabranih djela* nalazimo tekst *Naprednjački katekizam* u kojemu Matoš donosi misli o naprednjacima:

"Jedini hrvatski kritičari su Milan Marjanović, Majer-Mjajce Radošević i gospođica Parmačević.

Najbolje sredstvo u borbi za istinu je laž.

Jedini valjani argumenat proti protivniku je osobni napadaj i kleveta.

Žutokljunci, derani najpametniji su ljudi u zemlji Materinskoj, jer - nisu stari." (1973: 13:15)

Dakako da se Matoš u navedenim primjerima služi ironijom koja „označuje izražavanje putem suprotnosti, odnosno misli se zapravo obrnuto od onoga što se kaže“ (Solar, 1996: 86). Polemički aforizam Krešimir Bagić (1999: 172) naziva polemičkom maksimom, a njome se "obično aludira na protivnikovo ponašanje i mišljenje". Ponovno, Matoš ironično komentira tadašnje prilike:

"Napredna, patriotska Hrvatska je tamo gdje nema Starčevićeve misli.

Najbolji Hrvati su Srbi." (1973: 12:13)

Ovakve i slične primjere D. Jelčić (1995) naziva polemičkim glosama.

2.3.6. Polemička epistola

Pojam epistola obično podrazumijeva pisma, uglavnom upućena javnosti, u kojima se raspravlja o pitanjima književnosti, morala itd. Prema tome bi polemičkom epistolom mogli nazvati tekst koji se pojavljuje u formi pisma ili je formom nalik na pismo, a pri tome je očita napadačka namjera. Najveći broj Matoševih pisama naslovljeni su kao Priposlano ili Otvoreno pismo i upućena su redakcijama pojedinih novina. Najčešće su kratka stoga polemičke figure izostaju ili ih je malo.

Primjerice, u svesku XIII Sabranih djela nalazimo Otvoreno pismo (I), Otvoreno pismo (II), Otvoreno pismo (III). U sva se tri pisma radi o neisplaćenom honoraru:

(I)

"Premda mi je g. Živaljević, urednik Kola, obećao 80 dinara od štampanog tabaka, ne primih do danas za pripovijetku Za novim bogom ništa osim obećanja." (1973: 13:62)

(II)

"Bit će ravno godina dana što mi se g. Maks Bruck, knjižar u Đakovu, ponudio da bude nakladnikom Putova, mojih novih priča. Poslah materijal za knjigu, primih 50 kruna honorara i od onda mi taj čudni nakladnik nikako ne odgovara na moja zabrinuta pisma, frankirana i rekomandirana!" (1973: 13:66)

(III)

"Žalim što toga čovjeka ne poznajem. Da ga poznajem, Bruck (Maksim) bi se uvjerio da hrvatski pisci ponekad vladaju batinom kao i pero,. Ali pošto su ušesa tog Jevrejina u sigurnosti, predajem ga javnom preziranju." (1973: 13:67)

Nakon što Matoš privatnim pismom ne postigne cilj, uglavnom ga naknadno javno objavi u nekom od časopisa te ono time prerasta u polemičku epistolu. "Matoševe polemičke epistole preoznačavaju intimistički diskurz privatnoga pisma u njegovu suprotnost, te se ono – u uvjetima javnosti – uvijek pretvori u atak na adresara (Bagić, 1999: 165)."

2.4. Kolokvijalizacija polemičkog diskursa

Mnogi polemičari, da bi tekst bio što bliži čitatelju, namjerno u njega unose elemente usmenog govora. Na taj način polemičar si otvara prostor upotrebe pogrda i psovki. Jedno od obilježja Matoševa polemičkog diskursa jest svakako kolokvijalizacija istoga. Njegovi tekstovi, osobito kada su bliže parodijskima, obiluju neliterarnom ili predliterarnom građom. Bagić (1999: 177) izdvaja tri jezična sloja kojima se provodi kolokvijalizacija Matoševa polemičkog idioma: usmena frazeologija, svakodnevnogovorna frazeologija te psovke i zazivi.

Krenimo redom:

- usmena frazeologija:

"Sve je to luk i voda" (1973: 12:239)

"Sila boga ne moli!" (1973: 12:289)

-svakodnevnogovorna frazeologija:

"Mal' te ne rekoh" (1973: 14:14)

"Reče i ostade živ!" (1973: 12:240)

-psovke i zazivi:

"Vraga! Čuj me samo!" (1973: 13:87)

"O stoko, stoko bez repa!" (1973: 13:91)

"O Baraba, Baraba! O tat Kristušov!" (1973: 13:97)

Izrazi iz usmene i svakodnevnogovorne frazeologije često pridaju ironičan prizvuk, komunikaciju dodatno kolokvijaliziraju te funkcioniraju kao polemički zaključci. Psovka je izraz koji se najčešće koristi za izbacivanje frustracije, a kod Matoša su češće u funkciji stvaranja komičnog efekta.

Literarizacija i kolokvijalizacija u Matoševim polemikama nisu suprotstavljeni procesi, upravo suprotno, zajedno stvaraju neposredan i uvjerljiv polemički diskurs.

3. Zaključak

Provedena analiza navodi nas na zaključak kako je polemički diskurs po mnogočemu specifičan tip diskursa te da svakako zaslužuje dodatna istraživanja i promišljanja. Još se vode rasprave o određenju polemika kao književnog žanra i/ili diskursnog tipa, no to je već problem za neku opsežniju analizu.

Osnovnu strukturu polemike čini sukob, a Matoš, polemizirajući gotovo o svemu i ne birajući protivnika, stupa tako u polemiku s najistaknutijim književnicima svoga doba. Polemike zapravo ni nema ako nema sukoba, borbe, napada, a nerijetko i vrijeđanja i omalovažavanja suparnika, što bi značilo kako je suprotstavljanje jedna od bitnih odlika polemike. Zato je za jednog polemičara iznimno važna snažna argumentacija i logika, iako su domišljatost i efektne dosjetke često jednako bitne, ponekad i bitnije. Budući da Matoš ni u polemikama nije odstupao od načela artizma, čini nam se da su mu takve dosjetke često bile bitnije od čvrste argumentacije. Mogli bismo reći kako je u pojedinim polemičkim tekstovima pitanje istine u drugom planu, a u prvom je planu ludizam i umjetnička uvjerljivost te se takvi tekstovi mogu čitati kao umjetnički. Upravo mu je artistski stil mnogo puta donosio "pobjedu" na polemičkom polju.

Matoševi su polemički tekstovi pogodno tlo za proučavanje uporišta i značajki polemičkog diskursa. Iz provedenih analiza vidimo kako Matoš u svojim polemičkim tekstovima gorljivo branio svoje stavove, mišljenja i ideje. U polemikama s Milanom Marjanovićem i Jovanom Skerlićem Matoš iznosi svoje teze o artizmu, kritici i stilu i žustro osporava shvaćanja svojih protivnika.

Prikazani obračun s Jovanom Hranilovićem govori nam o Matoševu viđenju modernističke struje čije je idejno obilježje antiklerikalizam.

Matošev sukob s Arsenom Wenzelidesom donosi nam sliku Matoša polemičara kao vrlo dosjetljivog, ludistički raspoloženog umjetnika koji vješto bira stilske postupke kojima će svoga protivnika ismijati, poniziti i pritom zabaviti i sebe i čitatelja. Možemo zaključiti kako polemike imaju za cilj ne samo pobijediti drugoga, nego im je jedna od osnovnih namjera i zabavljačka.

Ovisno o temi polemike, Matoš je posezao za različitim tekstualnim obrascima. Polemička forma tako ovisi o vrsti napada, primjerice kada polemiku vodi Matoš kritičar, polemici se pridružuje forma književne kritike, a kada mu polemika počiva na ludičkom poigravanju posegnut će za formom poput humoreske. Tako u njegovom polemičkom opusu nailazimo na književne kritike, fiktivni dijalog, humoreske, satire i epigrame te prigodne aforizme. Vidimo kako se polemika uspješno može ostvariti u različitim tekstualnim obrascima.

Rekli smo već kako je bitno obilježje polemičkih obračuna javnost. Polemičaru je jedan od ciljeva skrenuti pažnju javnosti na sebe i pokušati tu istu javnost pridobiti za svoje stavove. Iz toga razloga mnogi polemičari, tako i Matoš, namjerno u svoje tekstove unose elemente usmenog govora, budući da su tako čitateljskoj publici bliži i lakši za shvaćanje. Kod Matoša su tako vrlo česte narodne poslovice, svakodnevnogovorne poštapalice i psovke. Na taj način polemički se diskurs kolokvijalizira, a kolokvijalizacija i literarizacija zajedno polemičkom diskursu daju snažno obilježje uvjerljivosti.

Uzevši u obzir načelnu podjelu polemika na problemske i parodijske, u Matoševim polemikama pronalazimo uzorne primjere za oba tipa te se na njegovom polemičkom diskursu mogu promatrati osnovna obilježja polemika. Stoga opravdanom smatramo tvrdnju Krešimira Bagića (1999) kako su Matoševe polemike, osobito polemička knjiga *Dragi naši savremenici*, na neki način "udžbenik polemičkih strategija".

4. Izvori i literatura

Izvori:

Matoš, A. G., 1973. *Dragi naši savremenici*. Sabrana djela, sv. XII, Zagreb: JAZU

Matoš, A. G., 1973. *Polemike I*, Sabrana djela, sv. XIII, Zagreb: JAZU

Matoš, A. G., 1973. *Polemike II*, Sabrana djela, sv. XIV, Zagreb: JAZU

Literatura:

Bacalja, Robert, 2006. Djelo Ive Vojnovića u svjetlu kritike hrvatske moderne (Wenzelidesovo čitanje Ive Vojnovića), *Magistra Iadertina 1 (1)*, str. 21-32.

Badurina, Lada, 2007. *Jezično raslojavanje i tipovi diskursa*, zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole *Jezik književnosti i književni ideologemi*, ur. Krešimir Bagić, Zagrebačka slavistička škola, str. 11-20.

Badurina, Lada, 2010. Polemičnost i polemike Ive Pranjkovića, *Jezična skladanja: Zbornik o šezdesetogodišnjici prof. dr. Ive Pranjkovića*, str. 69-83.

Bagić, Krešimir, 2014. Polemički stil A. G. Matoša, *Hrvatska revija* 14 (1), str. 25–30.

Bagić, Krešimir, 2012. *Rječnik stilskih figura*, Zagreb: Školska knjiga.

Bagić, Krešimir, 1999. *Umijeće osporavanja: polemički stilovi A. G. Matoša i M. Krleže*, Zagreb: Naklada MD.

Hofman, Igor, Šakić, Tomislav, 2015. *Leksikon Antuna Gustava Matoša*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Hrvatski leksikon (<http://www.hrleksikon.info/index.html>, 30. srpnja 2017.)

Jelčić, Dubravko, 1995. *Nove teme i mete*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

Josić, Ljubica, 2015. Matoševi postupci humorizacije disharmonije životnoga sadržaja, *Književna republika XII (4-6)*, str. 160-165.

Katnić-Bakaršić, Marina, 1999. *Lingvistička stilistika*, Budimpešta: Open Society Institute. URL: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf>. (10. kolovoza, 2017.)

Katnić-Bakaršić, Marina, 2001. *Stilistika*, Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga, Ljiljan.

Klobučar Srbić, Iva, 2015. Matoševa pisma Nadi, *Književna republika XII (4-6)*, str. 152-159.

Krtalić, Ivan, 1982. *Polemike u hrvatskoj književnosti, knj. 1: Pet slova rogatih*, Zagreb:

Mladost.

Maštrović, Tihomil, 2005. Paginae Iadertinae Antuna Gustava Matoša: Uz 90. obljetnicu smrti Antuna Gustava Matoša, *Croatica et Slavica Iadertina (I)*, str. 291-311.

Matvejević, Predrag, 1977. Polemika i kritika, *Polja – časopis za književnost i teoriju XXII (216)*, str. 1-2.

Rogić Musa, Tea, 2015. Matoš o srpskim pjesnicima, *Književna republika XII (4-6)*, str. 128-133.

Solar, Milivoj, 1996. *Osnove teorije književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.